

засоби художньої та емоційної виразності, вирішували загальні формально-художні завдання пластичних мистецтв: новаторське формотворення, взаємодію з навколишнім середовищем, звернення до новітніх технологій.

Українське декоративне мистецтво завжди відповідало соціальним вимогам часу, розвивалося від матеріально-практичної сфери до духовно-культурної, зберігаючи при цьому взаємодію із загальною проблематикою та стилевим напрямом усього образотворчого мистецтва. Воно тримало тісний зв'язок з історичними традиціями, з народним мистецтвом. Саме завдяки цьому мистецтво зберегло свою духовність, самобутність, яскраво виражену національну своєрідність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аполлон. Терминологический словарь. – М., 1997. – С. 161.
2. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: У 2 т. – К., 1973. – Т. 1. – С. 51.
3. Шудря Є. Подвижници народного мистецтва // Бібліографічні нариси. – К., 2003, – 60 с.

УДК 746.3(477)

Анастасія Варивончик
(Київ, Україна)

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОЗВИТКУ ВБРАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИШИВКИ

У статті проводиться детальний аналіз літературних джерел, видань в яких автори детально розглядають виникнення та розвиток видів одягу з вишивкою на території України. Описуються види одягу (давніх українців) і особливості еволюційного розвитку. Охарактеризовано одяг, ставший з часом мистецьким витвором, показником смаку та майстерності, в першу чергу, завдяки вишивки, яка застосовувалась у різноманітних типах і формах.

Ключові слова: український одяг, вишивка, вбрання, техніки вишивання.

The article presents a detailed analysis of the literature, publications in which the authors consider in detail the emergence and development of types of clothes with embroidery on the territory of Ukraine. Describes the types of clothes (ancient Ukrainians) and peculiarities of evolutionary development. Characterized clothes eventually becoming a work of art, a indicator of taste and skill in the first place thanks to the embroidery which was used in a variety of types and forms.

Keywords: Ukrainian clothes, embroidered clothes, embroidery techniques.

Загальновідомо, що завдяки умовам сучасної глобалізаційних процесів та тенденцій до нівеляції особливості мистецтва, культури, побуту потребують гострої актуальності для збереження і відродження кращих народних традицій. До таких в Україні належить, мистецтво вишивання та використання у виготовленні одягу. Не дивно, що ця тема привертають до себе все більше уваги дизайнерів і науковців. Фундаментальні дослідження української вишивки здійснює Т. Кара-Васильєва (1984, 1993, 2000, 2008, 2009 р. та ін.). Вишивку в усіх різновидах як поширений вид народної творчості розглянула та проаналізувала Р. Захарчук-Чугай (1988, 2007 р.). Особливості орнаментики в українському вишиванні досліджував М. Селівачов (2005 р.), символіку – Є.М. Причепій (2009 р.). Українське народне вишивання. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції подається як навчальна дисципліна К.Р. Сусак, Н.А. Стеф'юк (2000 р. та ін.).

У літературних джерелах висвітлюються різноманітні питання, що стосуються особливостей української вишивки та її застосування у декоруванні національного одягу починаючи з давніх часів і до сьогодення в Україні та в розрізі окремих регіонів

та областей.

У Монографії Косминої О.Ю. «Українське традиційне жіноче вбрання України» (1994) є одним з найперших ґрунтовних досліджень комплексу жіночих видів одягу, які були характерними для місцевості Київщини. У них розглядаються різноманітні типи і варіанти техніки вишивання, декору та орнаментів. Комплекти малюнків, якими ілюструвалась монографія, є посібником з науки та практики українського костюму. Характерний підбір матеріалів, що є у виданні, спрямовувався до ознайомлення коритувачив з історією розвитку жіночого одягу і основних етнографічних місцевостей Київщини: весняний, літній, осінній, зимовий. Матеріали монографії збирались для усіх, хто зацікавлений історією українського вбрання. Велику увагу авторка приділяє жіночим головним уборам: хусткам, чіпцям їх драпіруванням, пов'язуванням та оздобленням.

Особливу увагу привертають комплекси типових композицій нашійних жіночих прикрас, зокрема способи нанизування та викладання коралових низок. Реконструкції автора висвітлюють принципи формування традиційного одягу, їх крою, складових частин, варіантів техніки виконання орнаментальних прикрас тощо. Композиція малюнків-реконструкцій, які згруповані у п'ять тематичних блоків-таблиць та сюжетів наповнення текстової частини визначають практично-прикладну та історико-пізнавальну спрямованість видання. Текстова частина монографії містить характеристику шляхів формування українського національного костюма в контексті історії розвитку народного вбрання регіону.

Авторська наголошує, що Київщина – це регіон, у якому існували історичні пов'язування з населенням Київської Русі, де формувалась власна висока культура та зразок для наступних поколінь. Одяг, будучи одним з «найрухоміших» видів культури, легко сприймає зовнішні впливи. Разом з тим, він залишається своєрідним «акумулятором»-накопичувачем, консерватором ретроспективної етнокультурної інформації. Попри всю динамічність одяг є носієм культурного коду колективного творчого народного досвіду, уявлень, нормативів, стандартів поведінки, естетичних смаків, а також свідченням міжетнічних контактів та взаємовпливів.

Жіночий костюм Київщини – не виняток. Уважне його вивчення допомагає побачити глибинні шари давньої історії. Виявляється, наприклад, що традиційна багатоярусність жіночого вбрання Київщини – звичай надягати один поверх іншого кілька елементів костюма (поверх сорочки – плахту, поверх плахти – запаску, поверх запаски – юпку з рукавами), при цьому так, щоб жоден з них не перекривався, а був видимим, сягає своїм корінням раннього середньовіччя: це був спосіб демонстрації заможності та достатку. Така мода у європейських народів проіснувала майже до кінця XVIII ст., а в українському вбранні – до початку XX століття [7, с. 50].

Мистецтво тисячолітньої давнини, досконалість композиційних побудов, бездоганну ритмічність гри фактури, доцільності кожної риси, гармонійний кольорит випромінюють історичні зразки вишивок Київщини. Максимальний художній ефект дають доцільна лаконічність, створюють взаємо узгодженість орнаментальну композицію рішень. Продавню техніку шиття по чисницях і традиційний орнамент виділяв споконвічний саморобний селянський матеріал – (різновиди полотен) та універсальний інструмент – голка.

Авторка слушно нарікає на те, що вишивка Київщини продовжує і сьогодні залишатись майже невивченою, особливо на фоні наукових розвідок вишивки і в інших регіонах України. За винятком принагідних зауважень та супровідних посилань в описах вишивок Полтавщини, Західних областей України або альбомного типу видань, присвячених показу мистецтва України загалом, мистецтва регіону, звідки виходять первісні початки української культури, на думку О.Ю. Косминої, залишається поза увагою [7, с. 50].

Надзвичайно цікаві дані містяться у роботі В. Левчук «Червоними і чорними

нитками» (1986) Автор публікує репродукції з візерунків колекції, що налічує більше 400 зразків, які були зібрані у с. Суботові на Черкащині (колишня резиденція Богдана Хмельницького), зроблені невідомими майстринями. У монографії даються рекомендації до організації роботи вишивальниці, прання і прасування виробів, детальний опис перенесення малюнка на тканину, оволодіння необхідними навиками вміння композиційно створити орнамент та виконати його вишивальними швами, шнурами, торочками (стеблевий шов, штапівка, бігунець, верхоплут, хрестик, полтавська гладь, точна гладь, виколювання, тамбурний шов, качалочка, зубцювання, рушникові шви та ін.), які виконуються для прикрашання одягу. Розглядаються фольклорні мотиви (вишиванка, блузка, безрукавка, спідниця, фартук, дитячий одяг). Не втрачають своєї принадності ці лаконічні, високодекоративні давні узори, вони сьогодні можуть бути поєднані в різних варіантах та використані для оздоблення одягу [8, с. 62].

У праці відомої майстрині вишивки М. Шандро «Гуцульські вишивки» (2005) висвітлюється унікальність населення карпатського краю у мистецтві вишивки цього народу. Збереження майстерності вишивки і нічого не втративши із своїх надбань, вишивка Гуцульщини постійно нагромаджувала орнаментальне багатство, зберігаючи при цьому давні мотиви-символи. Автор доводить, що у цьому етнографічному регіоні України відбувався невпинний процес та напрацювання канонів вишивального мистецтва [11]. В полі зору дослідниці аналіз набутку локальних, відомих, окремих осередків вишивального мистецтва: сіл поблизу Рахова, Космача, Путили, Яворова, Вижниць та ін.

У передмові до цього видання мистецтвознавець Р. Захарчук-Чугай зазначає, що авторські вишивки М. Шандро «наділені новизною композиційного укладу, передають традиційність мотивів і колористики». Зразки узорів, наведені у публікації свідчать, про вершини художнього вирішення зазнав у вишивках гуцулів геометричну орнаментику, створену з простих ламаних, прямих, хвилястих, зубчастих ліній, досяг вершин художньої виразності [11]. Автор аналізує різноманітні контури ромбів: зовнішні обриси сторін, пересіченим рисочками, зубцями, дугами тощо. Майже в усіх узорах є ромби, подані у супроводі розеток [5, с.190]. У монографії подано детальний опис композиції узорів, основою яких є мотив хреста. Хрести – рівнокінцеві грецькі, хрещаті та інші з різноманітним окресленням, завершенням, обрамленням – символи величної святості, життя і вічності. Автор подає пояснювальний текст до альбому описів узорів, подаються рекомендації у вишиванні та прикрашенні вбрання відповідно до моделювання видів одягу [5, с.190].

У монографії Л. Булгакової-Ситник «Подільська народна вишивка» (2005), автор класифікує зразки подільської вишивки, характеризує їх специфічні ознаки та риси, спільні для усіх регіонів, тобто мистецтва української вишивки загалом [2, с. 328].

Унікальним є видання інженера Е. Кольбенгаєра «Взори вишивок домашнього промислу на Буковині» (1974). Це копія старовинного рукопису. Матеріали були зібрані, опрацьовані та проілюстровані ще на початку минулого століття – з 1902 по 1912 роки. Представлено детальний аналіз гуцульського жіночого і чоловічого вбрання: сорочок, кептарів, кожухів. Крою і прикрасам сорочок приділяється особлива увага. Описується святкова сорочка, з вишивками, яку вбирають тільки в неділю, на церковні свята, до танцю, з нагоди родинних та інших святкових заходів. Більш активно гуцули вишивають в сорочках плечики, які називаються «уставки» на плечах і рукавах згори до долу, з правого і лівого боку пазух на грудях, а також часом на спіднім рубці сорочки вузькими вишивками-мережками. У заможніших людей зустрічались широкі «писані» вишивки рукавів сорочок, які розпочинались на плечах і подовжувались на рукавах. Рукав, як і горловина, на долині стягувався в «зморшки». На грудях з обох боків вишивали вузькі пасма з прикрасами, у декотрих селах вишивають і край сорочки. Більш просто, ніж святкова, прикрашена і прикроєна буденна, або «робітна» сорочка

Щоб сорочка була широка, під рукави вставлені клини в обидві сторони. Витриманий головний акцент у вишивці дається на рукави, на плечиках – малюнок легкий [6, с. 99].

У книзі розглядається кольорова гама, що добирається до вишивок селян гуцульщини: чорні, білі, помаранчеві, сині, зелені кольори. Особливу увагу привертають барви святкових сорочок. Буденні сорочки вишивають по найбільше одним, двома, трьома кольорами. Однобарвні: чорні, червоні, сині; дво і трибарвні – чорні, червоні або чорні, червоні і жовті. У книзі подається матеріал про техніки використання старовинної вишивки, які ще в давнину застосовували майстри. Пропонуються таблиці зі зразками домашнього буковинського промислу вишивки [6, с. 99].

Митець-орнаменталіст з Буковини, заслужений майстер з народної творчості УРСР Георгій Гарас, збираючи зразки буковинських орнаментів за основою народних узорів, опублікував альбом «Майстри народного мистецтва» (1974). Художник докладно зусил, щоб вивчити особливості краси народної вишивки, відтак збагатив народний орнамент своїми власними візерунками. Орнаменти Г. Гараса здобули визнання майстра завдяки основі народного малюнку. Ескізам вишивок майстра властива гармонія і поєднання яскравих кольорів. У творах митця присутні різні композиції – стрічи, бордюри, з орнаментальними мотивами – розетками з розмаїтими зображеннями. Альбом містить таблиці з орнаментами, створеними Г. Гарасом [3, с. 33].

В альбомі І. Свйонтек «Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту» (2005) подано детальні паспортизовані та систематизовані зразки гуцульських народних вишивок XIX - початку XX ст., якими були оздоблені жіночі та чоловічі сорочки на Косівщині, Яремчанщині, Надвірнянщині, Верховинщині. Українців цих регіонів об'єднують мовні діалекти, звичаї і обряди, народний одяг. В альбомі автор подає детальний опис гуцульських вишивок, для яких характерний геометричний, або геометрично-рослинний чи тваринний орнамент. Автор визначає поняття мотиву як комбінації простих геометричних фігур та їх поєднання у складніші. Орнаментальна композиція означає складання, побудову структур пластично завершеного взору. На його переконання, безліч мотивів, створених людством, переважно концентрується у народному орнаменті. У альбомі містяться фотографії гуцулів вдягнені у народних сорочки з вишивкою, аналогічними до зразків таблиць альбому. Окремо подається розділ «Вишивки Косівщини», де описуються жіночі сорочки, орнаментация, оздоблення та техніки виконання вишивок цього регіону. Аналізуються варіанти узорів та подаються практичні рекомендації до виконання технік вишивки Косівщини. Описуються вишивки Яремчанщини і сіл, які поєднує колорит, наводяться місцеві назви орнаментальних структур, кольорових ниток, якими вишивали на початку XX ст., техніки переважно низинки і хрестик, розташування узорів на площинах сорочок [10, с. 267].

Не менш пильну увагу автор приділяє вишивкам Надвірнянщини, в яких переважають техніки низинка проста і замкова, а також хрестик. До додаткових належать гладь пряма та ретязь. Оздоблювали жіночі сорочки на обшивці незначно, на вставках, манжетах, пазухах. Під пазухами вишивали обереги у вигляді хрестів. Манжети були широкими, відтворювали основний узор вустовки без поверхниць. Внизу викінчувались петельним швом. Пояси в цій місцевості були не просто ткани, але й вишивані нитками: орнамент і колір такий, як і на вставках [10, с. 267].

У розділі «Вишивки Верховинщини» аналізуються особливості цього регіону: жіночі сорочки оздоблювали вишивкою на пришивці, пазухах, рукавах. Низ весільних і святкових оздоблювали мережкою білими нитками і такими мотивами, як на чоловічих сорочках. Вуставки жіночих сорочок дуже високі – низка широких, багатомотивних складних орнаментальних композицій, шнурів (у три-п'ять рядків) чи вузьких низинкових стрічок, простих узорів між двома шнурами і високих поверхниць зверху і

знизу, особливого орнаменту над і під шнурками. Широкі орнаменти вишивають на верхній частині рукавів. Під пазухами жіночих сорочок менше образотворчих мотивів, адже ширина жіночої пазухи вужча, ніж чоловічої. Жіночі сорочки з рукавами називали «рукавінками»: мотиви геометричні чи геометризovanі рослинні, розташовані на рукавах у шаховому порядку. Автор констатує, що гуцули вважають вишиті традиційними орнаментами сорочки та блузи святковим вбранням і надягають їх під час весіль, фестивалів і храмових свят [10, с. 267].

У монографії Р. Захарчук-Чугай «Українська народна вишивка. Західні області УРСР» (1988), аналізується соціальне значення мистецтва вишивки, його місце в художній традиції українців. Авторка узагальнює матеріали досліджень, інших етнографів та істориків, і доходить висновку, що цей процес вимагає від науковця поєднання мистецького, культурологічного та соціального аспектів у вивченні вишивального мистецтва: «Історія вишивального мистецтва України, включаючи нечисленні зразки вишивки, які збереглися, звернення до інших пам'яток народної творчості, зумовлюють необхідність виходу за межі суто мистецтвознавчого аспекту дослідження проблеми до загальних історико-теоретичних основ його розвитку» [5, с. 190].

Авторка доводить, що творчість майстра формується як особлива діяльність людини, в якій розвивались форми суспільної свідомості і відповідної естетико-теоретичної думки. Прагнення людини прикрасити тканини орнаментом, міцно і красиво зшивати одяг, вишивати на ньому орнаментально-знакові композиції утворює новий ступінь художнього процесу. Захарчук-Чугай наголошує, що соціокультурне значення цього мистецтва ґрунтується на тому, що основним його носієм були і залишаються жінки, які у кожному епоху, незалежно від соціально-історичних факторів, знаходили можливість своєю творчістю вносити у життя красу, доброту та ніжність [5, с. 190].

Крізь таку «призму» у книзі здійснюється аналіз техніки виконання вишивки, розглядаються художні особливості кожної з них, узагальнюються зміст та форми орнаментальних мотивів і композиційних схем, характеризуються провідні центри вишивального мистецтва України, які історично склалися у відповідних етнографічних регіонах. Такий підхід зумовлює бачення української народної вишивки як художньої цілісності з безперервним процесом розвитку на основі народних традицій, починаючи від функціонування в етнографічному середовищі та закінчуючи промислами.

У монографії детально аналізуються елементи жіночого вбрання: сорочки, хустинки, головні убори, визначаються регіональні особливості різних технік вишивання та їх застосування. Авторка зазначає, що традиції, як і творчий досвід народу, є надзвичайно важливими для подальшого розвитку народної художньої творчості, зокрема вишивального мистецтва. Збережені давні хустки XVII-XVIII ст. виготовлялись як подарунки, часто були дуже малих розмірів. На них дорогим шовком, металевими нитками вишивались геометричні фігури, шашечки, орли, пташки, стилізовані галузки червоними або червоно-синіми кольорами. Немає жодної хустки, вишитої лише синім кольором.

Захарчук-Чугай Р. звертає увагу, що поширення у шовковій вишивці набув рослинний орнамент. Серед різноманітності цих орнаментів особливу увагу привертає «дерево життя». Цей мотив, що у своїх витках мав переважно магичні уявлення, з часом, на думку дослідниці, перетворився на елемент декору і став найпопулярнішим узором. Різні варіанти зображення сосен, ялинок, хмелів масово поширені у вишивках одягового призначення, але особливо поетичне, трактування знайшли кучеряві берези у вишивках жіночих сорочок: дрібними стібками, в одну нитку, окреслені їх галузки, дрібненькі листочки.

Розмаїтний рослинний орнамент виділяється вишивками на багатьох виробках XIX ст. Поряд з фантастичними, умовними, химерними, поміж них зустрічаються і

зображення, гранично наближені до форм, які реально існують у природі. Окрему групу становлять восьмипелюсткові квіти, що мають ланцеподібні пелюстки і серединки у вигляді ромбів і кругів. Вазон, корзина, горщик є композиційною основою, з якого виростає центральний елемент, розростаючись вертикально вверх.

Водночас і паралельно з дослідженнями традиційного українського народного вишивання різних областей та історичних центрів? здійснювались активні спроби узагальнення закономірностей розвитку цього різновиду мистецтва на загальнонаціональному рівні [5, с. 190].

Аналіз літератури засвідчує, що мистецтво вишивки на теренах сучасної України має глибоке історичне коріння і було відоме ще в доісторичні часи. В епоху піднесення Київської Русі мистецтво вишивки досягло високого художнього рівня і було складовою виготовлення одягу практично всіх верств населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Й.С. *Матеріали до українського мистецтвознавства: зб. наук. праць / Й.С. Винокур, С.В. Трупчанінов; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського.* – К.: Глобус, 1997. – 190 с.
2. Булгакова-Ситнік Л. *Подільська народна вишивка / Л. Булгакова-Ситнік Л.* – Л.: Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328с.
3. Гарас Г. *Майстри народного мистецтва / Г. Гарас.* – К.: Мистецтво, 1974. – С. 33.
4. Гургула У. *Народне мистецтво західних областей України / У. Гургула.* – К.: Мистецтво, 1965. – 274 с.
5. Захарчук-Чугай Р. В. *Українська народна вишивка. Західні області УРСР / Р.В. Захарчук-Чугай.* – К.: Наук. думка, 1988. – 190 с.
6. Кольбенаєр Е. *Взори вишивок домашнього промислу на Буковині 1902–1912 / Еріх Кольбенаєр.* – Чернівці: Колір-Друк. Ч. 1. – С. 99.
7. Космина О.Ю. *Українське традиційне вбрання Київщини кінця ХІХ–ХХ ст. / Космина О. Ю.* – К.: Хрещатик, 1994. – 50 с.
8. Левчук В. А. *Червоними і чорними нитками / В.А. Левчук.* – К.: Реклама, 1986. – 62 с.
9. Нікішенко Ю.І. *Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку ХХ ст. / Ю. І. Нікішенко // Наукові записки НаУКМА: зб. наук. праць.* – Т.19. Теорія та історія культури. – К.: Видавн. дім «КМ Academia», 2001. – С. 30–34.
10. Свйонтек І. В. *Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту / І.В. Свйонтек // Народне мистецтво.* – 2005. – С. 267.
11. Шандро М. *Гуцульські вишивки [текст] / Мирослава Шандро; [пер.: англ. О. Колесник, рум. Л. Олар] = Cusături huțule / Miroslava Șandro = Hutsul embroideries / Myroslava Shandro.* – Чернівці: Букрек, 2005. – 76. с.: кольор. іл., фотогр.

*Ніна Стеф'юк
(Косів, Україна)*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ «ХУДОЖНЯ ВИШИВКА ТА МОДЕЛЮВАННЯ ОДЯГУ» І «ДИЗАЙН КОСТЮМА» КОСІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ПРИКЛАДНОГО ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Досліджується історія розвитку спеціалізацій «Художня вишивка та моделювання одягу» і «Дизайн костюма» Косівського інституту ПДМ ЛНАМ. Аналізуються етапи становлення, відновлення і розвитку, методика викладання і виховання національно-спрямованої творчої особистості.

Ключові слова: *школа, спеціалізація, художня вишивка, моделювання одягу, дизайн костюма, викладач, мистецтво, стиль.*